

ЄВРОПЕЙСЬКІ ГЕОПАРКИ: ЗБЕРЕЖЕННЯ ГЕОСПАДЩИНИ І РОЗВИТОК ГЕОТУРИЗМУ

Проаналізовано світовий досвід створення та функціонування геопарків, виділено головні напрями їхньої діяльності – збереження геоспадщини, а також інших компонентів природи й історико-культурної спадщини певних територій; освіта у галузі наук про Землю; популяризація об'єктів геоспадщини; забезпечення сталого розвитку регіонів. Розглянуто історію створення і функціонування Європейської мережі геопарків, їхнє значення для охорони і популяризації геоспадщини та сталого розвитку природоохоронних територій у Європі.

Ключові слова: геопарк, геоспадщина, сталий (зрівноважений) розвиток, геотуризм, геоосвіта, Європейська мережа геопарків.

Постановка проблеми. Більшість найцікавіших і найвідоміших місць на Землі пов'язана з різноманітними геолого-геоморфологічними утвореннями: гірськими пасмами, каньйонами річок, карстовими та льодовиковими формами, вулканами, водоспадами тощо. В усі часи вони приваблювали естетичним виглядом і надзвичайною енергетикою. Часто люди оселялися безпосередньо в таких місцях чи неподалік, використовували їх для оборони чи проведення культових обрядів. З часом змінювалося значення та функції таких місць – вони стали важливими для вивчення історії Землі, демонстрування різних геолого-геоморфологічних процесів та утворених ними форм рельєфу, а також набули значення як туристичні об'єкти і місцевості. У багатьох країнах світу низку особливо цінних з наукового та естетичного погляду геолого-геоморфологічних об'єктів неживої природи охоплено правовою охороною. З-поміж них можна відзначити вулкани Везувій в Італії та Кіліманджаро в Кенії, Метеори у Греції, норвезькі фіорди, провалля Вердон у Франції, Дорогу Гігантів у Північній Ірландії, узбережжя Дорсет в Англії, водоспад Ніагара та Вежу Диявола у Канаді, Скам'янілий ліс на острові Лесбос, Великий каньйон у США та ін.

Одночасно з посиленням інтересу до об'єктів геоспадщини та збільшення кількості бажаючих їх відвідати постала проблема їхнього збереження і раціонального використання, а також зросла необхідність подальшого вивчення цих об'єктів.

Охорона об'єктів спадщини Землі та георізноманіття шляхом створення геопарків відповідає цілям Агенти 21, прийнятої на конференції у Ріо-де-Жанейро 1992 р. і підтриманої на Конференції ООН з питань екології та розвитку у Йоганнесбурзі 2002 р. Визнано, що геологічне середовище і ландшафт мають глибокий вплив на суспільство, цивілізацію і культурне різноманіття нашої планети. Ініціатива створення геопарків надала нового виміру прийнятій 1972 р. Конвенції про охорону світової культурної і природної спадщини шляхом об'єднання суспільного, економічного і культурного розвитку з охороною природного середовища (ЮНЕСКО, 2006) [17, 20].

Аналіз досліджень і публікацій. Підписана 1972 р. під егідою ЮНЕСКО Конвенція про збереження культурної та природної спадщини створила відповідні правові підстави для охорони особливо цінних об'єктів неживої природи та внесення їх до Списку світової спадщини ЮНЕСКО. Проте відмінності в правовій охороні об'єктів геоспадщини у багатьох країнах не давали змоги визнати їх вартими особливої охорони й окремого управління. У 1991 р. на конференції у Дігні започатковано і задекларовано нові ініціативи та міжнародні проекти, метою яких була охорона геологічної спадщини [10, 18, 20].

У 1996 р., на присвяченому збереженню геоспадщини симпозіумі, що відбувся під час XXX Міжнародного геологічного конгресу в Пекіні, з'явилася нова ініціатива щодо охорони, популяризації та раціонального використання об'єктів спадщини Землі й зрівноваженого розвитку прилеглих до них територій [11, 17, 18]. Тоді було визнано, що науковці не мають достатнього впливу і засобів, щоб запровадити засади зрівноваженого управління геоспадщиною – необхідні сильна підтримка і безпосередня участь місцевих громад. Тому представники чотирьох природоохоронних територій, які репрезентували винятково цінні об'єкти геологічної й геоморфологічної спадщини у Європі – Геологічний заповідник у Провансі (Франція), Скам'янілий ліс Лесбосу (Греція), Геопарк Герольштен/ Вулканейфел (Німеччина), Парк культури Маєстраго (Іспанія) – зініціювали міжнародну співпрацю щодо охорони і популяризації спадщини Землі, яку підтримала програма Європейського Союзу ЛІДЕР II. Зазначені вище чотири природоохоронні території репрезентували сільські місцевості з важливими геологічними об'єктами і мальовничими ландшафтами, що мали значний культурний потенціал і подібні соціально-економічні проблеми (слабкий економічний розвиток, безробіття й еміграція). Для спільного вирішення проблемних

питань представники органів управління геологічними ресурсами, парками природи і музеями вирішили налагодити співпрацю в наукових дослідженнях, організувати зустрічі і польові виїзди та обмінюватися інформацією, досвідом і методами охорони геологічних об'єктів і ландшафтів, організації геотуризму й освітньої діяльності, а також популяризації спадщини Землі. Аналіз особливостей, перспектив і проблем кожної території дав змогу виробити спільну стратегію діяльності, сконцентрованої на геотуризмі [9, 18]. У 1997 р. ці природоохоронні установи оголосили про створення на своїх територіях нової форми охорони і використання геоспадщини – геопарків. Програму розвитку геопарків розроблено ЮНЕСКО у співпраці з Міжнародним союзом геологічних наук (IUGS) та урядовими інституціями і затверджено у березні 1999 р. на XXIX Генеральній конференції ЮНЕСКО. Завдання цієї програми – скоординувати національні та міжнародні зусилля в галузі збереження геоспадщини, геотопів (геомісць), заповідних геолого-геоморфологічних об'єктів. Програма геопарків тісно пов'язана з Центром світової спадщини ЮНЕСКО та Міжнародною мережею біосферних заповідників “Людина і біосфера” (МАВ) [17].

Міжнародний досвід засвідчує, що геопарки створюють на базі наявних природних природоохоронних територій (резервати, ландшафтні та національні парки) та охоронних історико-культурних місцевостей (парки культури, історичні центри), у межах яких розташовані цінні об'єкти геоспадщини [5, 7–11, 14, 16, 19, 20, 22–26].

Питання створення геопарків в Україні уже активно обговорюють у наукових колах та природоохоронних організаціях. З'являються наукові публікації щодо створення національних геопарків у Карпатському регіоні, на Поділлі, Побужжі та в Криму [1–6, 13]. Водночас, українська наукова громадськість та керівники природоохоронних організацій і установ ще недостатньо добре поінформовані про можливості й завдання цих природоохоронних установ.

Головна мета дослідження – висвітлити питання створення та функціонування геопарків, з'ясувати їхнє значення для охорони геоспадщини, освіти та місцевого соціально-економічного розвитку. Для реалізації цієї мети проаналізовано європейський досвід створення геопарків, а також вивчено діяльність Європейської мережі геопарків.

Вклад основного матеріалу. Геопарк – це природоохоронна територія національного значення, на якій розміщені особливо важливі, рідкісні (чи унікальні), естетично привабливі геолого-геоморфологічні об'єкти, що мають наукову, освітню та рекреаційну цінність [16]. Ці об'єкти є складовою загальної концепції охорони, освіти і сталого (зрівноваженого) розвитку, більшість з них має виняткову геологічну, мінералогічну, палеонтологічну і географічну цінність. Крім об'єктів, що репрезентують геологічну спадщину, геопарки охоплюють також археологічні, екологічні, історичні та культурні. Управляють геопарками згідно з державним законодавством країни його розташування [16], однак дотримуються політики охорони і зрівноваженого розвитку; кожен геопарк має свій менеджмент-план.

Однією з головних цілей, які ставлять перед собою всі геопарки, є поліпшення і розширення способів охорони, облаштування і популяризації геологічних і геоморфологічних об'єктів, що є на їхніх територіях [8]. Для цього геопарки постійно експериментують, розвивають і поліпшують методи діяльності та підтримують наукові дослідження у різних галузях наук про Землю, а також об'єднуються у мережі геопарків для полегшення виконання цих завдань.

Згідно з вихідними засадами функціонування [8, 16–20], геопарки беруть активну участь у соціально-економічному розвитку регіону розташування шляхом популяризації геоспадщини і розвитку геотуризму, а також співпрацюють з місцевими підприємствами щодо популяризації і створення нових туристичних продуктів, пов'язаних з геоспадщиною. Геопарки намагаються осучаснити в громадах відомості про значення охорони і використання унікальної спадщини Землі з метою її збереження для наступних поколінь, проводять акції з вивчення громадської думки щодо проблем природничих (зокрема, й геологічних) наук. Геопарки відіграють активну роль в організації і реалізації освітніх заходів, які стосуються наук про Землю, природного середовища і зрівноваженого розвитку.

Така політика є виправданою з кількох причин:

- зусиль самих наукових і природоохоронних установ замало для збереження геоспадщини, інших природних компонентів, історико-культурних цінностей, місцевих традицій і звичаїв – обов'язково потрібна підтримка місцевого населення;
- освітні заходи передусім повинні стосуватися місцевого населення: не кожен мешканець розуміє цінність розташованих на його території об'єктів і відчуває потребу в збереженні природи. Тому

просвітницька місія геопарків серед місцевого населення полягає в тому, щоб пояснити кожному мешканцю вартість різних компонентів природи (насамперед об'єктів геоспадщини) і сформуванню у його свідомості потребу їхньої охорони та сталого розвитку регіону;

- якими б переконливими не здавалися заклики до збереження георізноманітності й інших природних та історико-культурних цінностей, місцеве населення має відчутти ще й соціально-економічну вигоду (передусім завдяки розвитку геотуризму). Оскільки геопарки створюють на базі вже наявних природоохоронних установ, то внаслідок чинних тривалий час обмежень щодо господарської діяльності, переважній більшості таких територій властивий недостатній соціально-економічний розвиток, а деякі з-поміж них взагалі вважають депресивними. Завданням геопарків є спільно з місцевими мешканцями розробити і поступово впровадити такий план сталого розвитку території, щоб задіяти у ньому якомога більшу частку населення і підвищити його рівень – як соціальний (можливість навчання з подальшим працевлаштуванням, розвиток сфери обслуговування, створення громадських організацій тощо), так і економічний (консультації і допомога в створенні екологічно орієнтованих підприємств (переважно у сфері обслуговування туристів – розміщення, харчування, організація відпочинку і дозвілля, підтримка й відродження народних промислів і традицій тощо)). Побачивши свої і громадські вигоди від функціонування геопарку, місцеві мешканці охочіше будуть співпрацювати з ним, активно підтримають і популяризуватимуть його ідеї;
- залучивши місцеве населення до своєї діяльності, геопарки отримують значну підтримку в популяризації ідей охорони та зрівноваженого розвитку серед відвідувачів, поширюють цей досвід на інші подібні місцевості.

Діяльність геопарків має три напрями [20]:

- *геоконсервація*: збереження й вивчення об'єктів геоспадщини, впровадження та демонстрація нових методів їхнього збереження й використання; збереження та підтримка місцевих традицій та чинного законодавства;
- *освіта*: організація і вжиття заходів щодо популяризації знань у галузі наук про Землю та охорони природи для широкого кола осіб. Це стосується організації охорони і презентації геосайтів, музеїв, інформаційних центрів, подорожей, спеціалізованих турів, шкільних екскурсій, семінарів, конференцій, видання популярної літератури, карт, освітніх матеріалів та презентацій тощо. Геопарки також проводять наукову роботу спільно з університетами, науково-дослідними інституціями, стимулюють обмін досвідом між ученими та місцевими громадами;
- *геотуризм*: стимулювання економічної активності та зрівноваженого (сталого) розвитку шляхом розвитку геотуризму. Створюючи привабливі для відвідувачів об'єкти, геопарки підтримують соціально-економічний розвиток місцевих громад – популяризують місцеві туристичні продукти та природну спадщину. Це сприяє створенню унікальних пропозицій для геотуризму і просуванню місцевого геопродукту на туристичних ринках.

Головними завданнями геопарків є наукові дослідження, інвентаризація, картування, охорона і популяризація геологічних об'єктів, збереження скам'янілостей, створення мережі туристичних шляхів, що сполучають об'єкти на території парку з туристичною інфраструктурою, розвиток освітніх програм, організація культурних і наукових заходів та популяризація пам'яток неживої природи [8]. Зарубіжний досвід свідчить, що ці установи є необхідним знаряддям нового способу вирішення проблем охорони природи і зрівноваженого розвитку територій через популяризацію геотуризму. Багато європейських країн переймають досвід і створюють геопарки на своїх територіях. Наприклад, у сусідній Польщі попередньо виділили десять територій [7], що відповідають критеріям геопарків, серед яких особливу увагу приділяли ландшафтному парку «Лук Мужакова», об'єднанню Юрайських ландшафтних парків з Ойцовським національним парком, національному парку «Столових Гір» та геологічному резервату Кадзельня (Свентокшицькі гори).

Для підвищення ефективності діяльності – популяризації ідей охорони геоспадщини, геосвіти та розвитку геотуризму на міждержавному та світовому рівні – національні геопарки об'єднані у європейську і всесвітню мережі.

Європейська мережа геопарків (European Geoparks Network, EGN). Протягом 1999 – 2000 рр. на територіях чотирьох геопарків Європи – Геологічного заповідника у Провансі (Франція), Скам'янілого лісу Лесбосу (Греція), Геопарку Герольштен/ Вулканейфел (Німеччина), Maestrazgo Cultural Park (Іспанія) – відбувалися зустрічі спеціалістів щодо вироблення спільної стратегії розвитку і створення концепції європейських геопарків: у червні 1999 р. (у Геологічному заповіднику

у Провансі (Дігне), Франція та Геопарку Герольштен/Вулканейфел, Німеччина), серпні 1999 р. (у геопарку Скам'янілий ліс Лесбосу, Греція), жовтні 1999 р. (у Маєстраго Молінос, Іспанія) та лютому 2000 р. у Парижі (Франція). У 2000 р. створено концепцію “Європейського Геопарку”, а в червні цього ж року на острові Лесбос відбулася установча конференція Європейської мережі геопарків (*European Geoparks Network, EGN*), першими членами якої стали чотири згадані вище території. Підставою діяльності геопарків стало переконання в тому, що справжнього зрівноваженого розвитку можна досягнути шляхом охорони і популяризації спадщини Землі у поєднанні з науковою, освітньою і туристичною діяльністю. Крім того, зрівноважений розвиток територій визнано умовою успіху стратегії геоохорони. Головні позиції цієї діяльності узгоджено з правилами (вказівками), розробленими Відділом наук про Землю (*Division of Earth Sciences*) ЮНЕСКО для програми геопарків ЮНЕСКО [16, 17].

Правовим підґрунтям існування Європейської мережі геопарків (ЄМГ) є угода, підписана під час зустрічі на острові Лесбос (Греція) у червні 2000 р. [18, 19]. Її мета – охорона європейської спадщини Землі та популяризація ідеї зрівноваженого розвитку природоохоронних територій через геотуризм. Від початку існування ЄМГ члени-засновники визнали, що ініціатива має бути відкритою для інших територій у Європі, де підтримують засади, які діють у ЄМГ; що ЄМГ повинна мати демократичну структуру та чіткі правила діяльності і процедуру прийому нових членів. Декларація також містить головні цілі і критерії, які має виконати природоохоронна територія, щоб стати членом ЄМГ.

Головним завданням ЄМГ є багато- і двостороння співпраця у галузі збереження спадщини Землі, розвитку геотуризму і геоосвітньої діяльності, а також пропагування зрівноваженого розвитку природоохоронних територій [18, 19]. Європейські геопарки беруть участь у розвитку ЄМГ, діяльність кожного з них злагоджена і скоординована з діяльністю інших геопарків, особливо у створенні спільних інформаційних пакетів і нових туристичних продуктів, пов'язаних з геологічною спадщиною.

Від часу створення 2000 р. ЄМГ розвивалася швидкими темпами за підтримки Європейського Союзу і ЮНЕСКО. У кінці 2008 р. до неї належало вже 35 природоохоронних територій у 13 країнах Європи (Франція, Німеччина, Греція, Іспанія, Італія, Ірландія, Велика Британія, Румунія, Чехія, Португалія, Норвегія і Хорватія) [18]. Це доводить необхідність і ефективність такої співпраці, яка дає змогу обмінюватися досвідом і методами діяльності, спрямованої на поєднання охорони геологічної спадщини зі зрівноваженим розвитком у разі промоції геотуризму і принесенням користі місцевим громадам.

Більшість європейських геопарків (зокрема британських, італійських та іспанських) розташовані у гірських регіонах – горах Гарц, Альпах, Апеннінах та ін. [12]. Таке їхнє місце розташування дозволяє спостерігати за формами рельєфу і процесами у різних породах: гранітах, пісковиках, вапняках та ін. Ландшафти гірських геопарків дуже різноманітні – вони поєднують елементи флювіального, польодовикового, карстового, вулканічного, приморського рельєфу, тому ці місця дуже привабливі для розвитку геотуризму і важливі для освіти у галузі природничих наук. Наприклад, на заході Балканського півострова розташований один з найцікавіших геопарків Європи – геопарк *Rapuk* у Хорватії, – де є дуже добрі умови для вивчення карстового рельєфу і пов'язаних з ним процесів. На його території поширені скелі (виходи карбонатних порід), одні з найцікавіших на Балканах водоспадів, але головною причиною утворення тут геопарку є наявність повного розрізу порід від докембрію до кайнозою. Печери з багатими натічними формами є одними з головних геоморфологічних цінностей геопарку *Marble Arch Caves* у Північній Ірландії та *Swabian Albs*, на території котрого є найбільше скупчення печер у Німеччині. Один із найцікавіших прикладів карстового рельєфу з печерами і ярами можна побачити у критському геопарку *Psiloritis*, у австрійському геопарку *Eisenwurzen* можна вивчати гіпсовий карст. Польодовиковий рельєф не часто зустрічається у європейських геопарках, його демонструють лише в одному геопарку у всій Скандинавії – *Gea Norvegica*, та на території німецького геопарку *Meklemburg Ice Age*, який називають «пам'яткою Великої Льодовикової Епохи» з огляду на наявність на його території морени, льодовикових озер і валунів. У європейських геопарках численними є форми рельєфу, пов'язані з дією вулканів; добре представлені морські узбережжя і пов'язані з ними форми рельєфу і процеси та ін.

Більшість європейських геопарків розташовані у не дуже відомих раніше місцевостях (за винятком кількох): вони мають виняткові умови для вивчення та збереження об'єктів геоспадщини і

розвитку геотуризму, але стали відомими лише завдяки створенню геопарків. Практично усі європейські геопарки репрезентують більше одного типу рельєфу, що підкреслює їхню універсальність та впливає на збільшення атракційності.

Європейська мережа геопарків діє на демократичних засадах і нею керують представники всіх геопарків, що є в її складі [18, 19]. ЄМГ має два органи управління: Координаційний комітет (*Coordination Committee*), який відповідає за безпосередню діяльність і управління мережею, та Дорадчий комітет (*Advisory Committee*), що відповідає за консультації в галузі розвитку і розширення мережі та утримування високих стандартів її діяльності (див. рисунок).

Таблиця 1.

Склад Європейської мережі геопарків (станом на грудень 2008 р.)

Країна	Кількість геопарків	Назви геопарків
Австрія	1	Nature Park Eisenwurzen
Велика Британія	7	North Pennines A.O.N.B. European Geopark North West Highlands Geopark Forest Fawr Geopark Lochaber Geopark (Шотландія) English Riviera Geopark GeoMôn GeoPark (Вельс) Geopark Shetland (Шотландія)
Греція	3	Petrified Forest of Lesvos Psiloritis Natural Park Chelmos - Vouraikos Geopark
Іспанія	4	Parque Cultural del Maestrazgo Cabo de Gata - Nijar Natural Park (Андалузія) Subbeticas Geopark (Андалузія) Sobrarbe Geopark (Арагон)
Італія	4	Parco delle Madonie Parco Del Beigua Geological, Mining Park of Sardinia Parco Naturale Adamello Brenta
Ірландія	2	Copper Coast Geopark Marble Arch Caves European Geopark
Німеччина	5	Vulkaneifel Geopark Geo and Naturepark TERRA.vita Bergstrasse-Odenwald Geopark Swabian Alb Geopark Geopark Harz . Braunschweiger Land Ostfalen
Норвегія	1	Gea Norvegica Geopark
Португалія	2	Naturtejo Geopark Arouca Geopark
Румунія	1	Hateg Country Dinosaurs Geopark
Франція	1	Reserve Geologique de Haute-Provence
Хорватія	1	Papuk Geopark
Чехія	1	Bohemian Paradise

Координаційний комітет керує мережею на засадах партнерської співпраці. У його складі є по два представники кожного геопарку-члена мережі. Один з них – спеціаліст з охорони геологічної спадщини, інший – експерт у галузі місцевого розвитку. Штаб-квартира Комітету розташована у Геологічному заповіднику у Провансі (Франція) [19, 23]. Його члени зустрічаються регулярно, щонайменше двічі в рік, щоразу в іншому геопарку, щоб обговорити поступ (просування) в діяльності Мережі. Комітет досліджує заявки на прийняття до ЄМГ і має повноваження надавати статус “Європейського геопарку”. Кожен член ЄМГ зобов’язаний за місяць перед зустріччю Комітету надати короткий звіт про підсумки роботи свого геопарку за період після останньої зустрічі [19]. Нові члени подають звіт за період від моменту визнання членства до першої зустрічі Комітету. Звіт повинен містити детальний опис заходів, акцій і проектів на території геопарку та опис діяльності, здійсненої у рамках Мережі.

Дорадчий комітет утворюють 11 спеціалістів з галузей зрівноваженого розвитку й охорони геологічної спадщини [18, 19]. У його складі є представники геопарків-засновників ЄМГ, вибрані члени Координаційного комітету та представники установ, які займаються охороною геологічної спадщини (ЮНЕСКО, Міжнародний союз геологічних наук (IUGS), Всесвітня комісія зі збереження

Заповідне, рекреаційне природокористування та моніторинг навколишнього середовища Наукові записки. №1. 2010. (IUCN)). Дорадчий комітет консулює у всіх справах, пов'язаних з прийняттям нових членів і з введенням нових територій до ЄМГ.

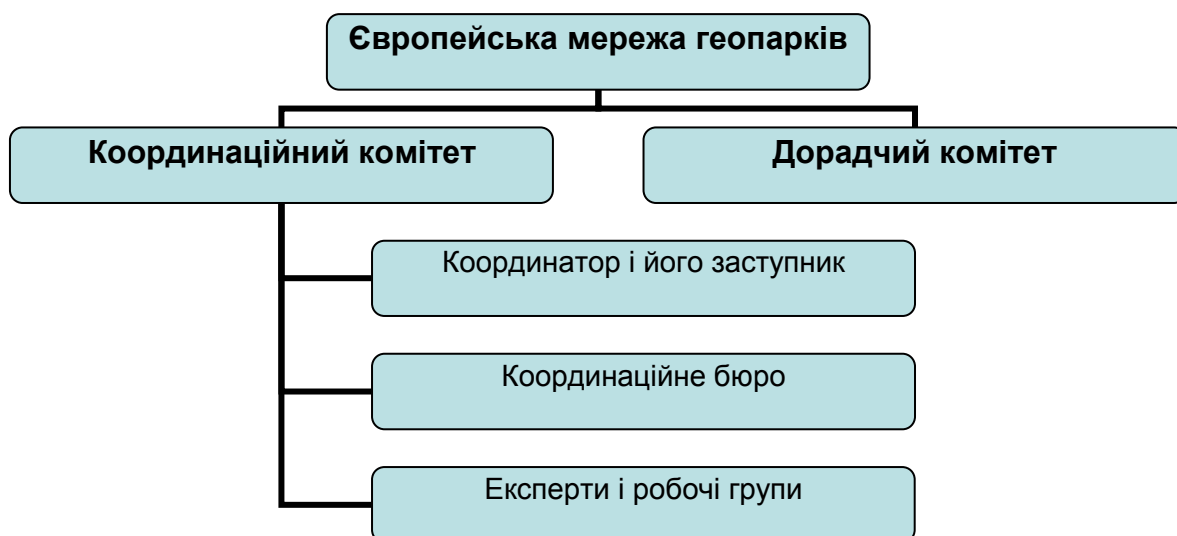

Рис. 1. Організаційна структура Європейської мережі геопарків

Члени Координаційного комітету обирають з-поміж себе координатора і його заступника. Їхнє завдання полягає в координуванні функціонування і розвитку ЄМГ та презентація Мережі на міжнародних форумах. Каденція триває два роки, немає обмежень щодо вибору на кілька каденцій. Координаційне бюро є офіційною контактною структурою ЄМГ. Воно займається наданням інформації про ЄМГ і діє як первинний контактний пункт для заявників на членство в ЄМГ.

На зустрічах Координаційного комітету створюють робочі групи з п'яти-шести осіб, що зголошуються добровільно, завданням яких є напрацювання позиції Мережі в обговорюваній справі [18, 19]. Натомість, експерти – це члени Комітету, які погоджуються опрацювати конкретну проблему, координувати дискусії на цю тему чи координувати акції, які проводить ЄМГ. Експерти і робочі групи мають величезне значення для зміцнення співпраці в ЄМГ. Усі члени Координаційного комітету зобов'язані активно працювати у групах чи виконувати завдання експертів.

ЄМГ має власний логотип, зареєстрований у всіх європейських країнах. Члени ЄМГ мають право використовувати цей логотип (або логотип Всесвітньої мережі геопарків) у кореспонденції, рекламних і освітніх матеріалах та інших продуктах, однак лише тих, які створені самим геопарком [18]. Назва "European Geopark" може бути розміщена в офіційній назві геопарку.

У квітні 2001 р. підписано офіційну угоду про співпрацю між ЄМГ і ЮНЕСКО (Відділом наук про Землю), згідно з якою ЄМГ відповідає за створення геопарків у Європі. Представник ЮНЕСКО є членом Координаційного і Дорадчого комітетів ЄМГ з правом вето щодо вирішуваного питання. Другу угоду (так звану Декларацію Мадоне (*Deklaracja Madonie*)) підписано у жовтні 2004 р. в геопарку Мадоне на Сицилії [19, 25]. За цією угодою кожна нова територія, що претендує на членство у Всесвітній мережі національних геопарків ЮНЕСКО, має подати комплект документів до Координаційного бюро ЄМГ.

У роботі ЄМГ заохочує членів до спільної діяльності: зустрічей, виставок, освітніх і геотуристичних акцій, публікацій і промоційних акцій [21]. Більшість цих заходів фінансує ЄС (програми LEADER, INTERREG, EQUAL та ін.).

Конференції ЄМГ організовує раз у рік черговий геопарк незалежно від Мережі. Вони відкриті як для працівників геопарків, так і для науковців, менеджерів і спеціалістів, що займаються охороною неживої природи, геотуризмом і розвитком місцевих громад. На I Конференції ЄМГ, яка відбулася у листопаді 2000 р. в геопарку Маєстраго (Іспанія), учасники представляли понад 20 геопарків. На наступній конференції, яка відбулася 2001 р. на острові Лесбос у Греції, прийнято вісім нових членів. Наступні конференції відбулися у геопарках: Камптел (Австрія, 2002), Псилорітіс (Крит, 2003), Мадоне (Сицилії, 2004), Скам'янілий ліс (Греція, 2005) і Північно-Західні Височини (Шотландія, 2007) [15, 18, 19, 21–26]. Конференції дали змогу представникам геопарків познайомитися, презентувати поточну діяльність і нові ідеї освітніх і геотуристичних акцій, заходів щодо розвитку місцевих громад та визначити спільні стратегії у галузі охорони геологічних об'єктів і культурної та

природної спадщини.

Європейський тиждень геопарків є видом фестивалю, який організують одночасно у всіх геопарках Мережі в останній тиждень травня і перший тиждень червня. Вперше цей Тиждень організували 2004 р. Програма цього заходу доступна на Інтернет-сторінці ЄМГ та у всіх пунктах туристичної інформації в кожному геопарку [19].

ЄМГ розвиває і поширює серед своїх членів нові ефективні методи управління геопарками та розробляє стратегії охорони природи і плани різних акцій, що поєднують елементи живої і неживої природи, ландшафт і культурну спадщину [18, 19]. Обмін знаннями і досвідом відбувається шляхом проведення навчань, семінарів і тематичних візитів. Навчання і семінари дають змогу перевірити реальні стратегії (з урахуванням директив і постанов ЄС), виправити роботу органів, що керують охороною важливих об'єктів і об'єктів під загрозою, та долучити місцеві спільноти до роботи щодо зрівноваженого економічного розвитку і пояснити їм значення охорони умов ландшафтів та об'єктів спадщини Землі.

Європейські геопарки розвивають різні способи діяльності [16, 18–26] спрямованої на охорону геологічних та інших об'єктів природи, управління природними ресурсами, пропагування раціонального туризму та інновації у галузі промоції територій через осередки туристичної інформації, екомuzeї, нові технології обладнання об'єктів, управління музейними фондами, навчальні курси, експериментальні освітні імпрези і виставки музейних експонатів, доступні на місці інформаційні й освітні матеріали, фестивалі мистецтв і ярмарки місцевих продуктів, міжнародні освітні акції та діяльність для розвитку місцевої громади.

Намітити приклади, які наведено у створених геопарками матеріалах, допомагають місцевим громадам, установам і відповідальним за визначення політики охорони особам у всій Європі створювати привабливі туристичні пропозиції згідно із засадами «охорони через використання», підтримувати розвиток регіонів і будувати усвідомлення важливості європейської природної спадщини [18, 19].

Обміни візитами керівників геопарків дають змогу будувати співпрацю і порозуміння, ділитися знаннями і досвідом, знаходити нові джерела інформації, створювати нові геотуристичні й освітні продукти, переконувати управлінців у потребі створення таких продуктів та здобувати цінний особистий досвід шляхом обміну культурними цінностями, практичним вирішенням проблем і взаємним порозумінням.

Для популяризації діяльності геопарків ЄМГ використовує багато можливостей обміну між ними певними тематичними експозиціями. Такі обміни дають змогу популяризувати значення спадщини Землі у Європі, поліпшують взаєморозуміння й урізноманітнюють використовувані площі партнерів.

Прикладом таких виставок є експозиція в Геологічному заповіднику у Провансі (Франції) [23], організована за участю всіх геопарків-членів ЄМГ. Іншим прикладом є виставка *“Основи давніх розваг: від перших скам'янілостей до винних трофеїв”*, організована 2004 р. геопарком на острові Лесбос у Греції [24], яка представляє палеоботанічні знахідки, фотографії, пам'ятки і документи, що ілюструють розвиток мітології. Геопарк Геологічний заповідник у Провансі (Франція) підготував виставку про динозаврів, скам'янілі рештки яких знайдено в регіоні [23]. Показано скам'янілості і реконструкції тварин, підготовлено інформаційні таблиці, фотографії тощо.

Шляхом таких виставок геопарки завойовують популярність – цьому сприяють статті у місцевій і центральній пресі, телевізійні інтерв'ю, офіційні церемонії відкриття з участю відомих осіб, рекламні плакати і видання.

Освітня діяльність – це ключовий момент роботи геопарків, які є геологічними музеями під відкритим небом з великим значенням для освітніх програм у сфері охорони середовища. Практичні приклади цього – дидактичні комплекти на тему еволюції життя, історії Землі і геологічного часу, підготовлені Геологічним заповідником у Провансі. Крім того, геопарки розробляють і підтримують професійні навчальні програми, призначені головно для безробітної молоді. Наприклад, геопарк на острові Лесбос 2001 р. відкрив Професійний навчальний центр при Музеї історії природи, де до 2007 р. провели п'ять курсів консервації, видобування і збереження скам'янілостей, організації туристичних і культурних заходів, популяризації та управління. У навчанні брали участь загалом 108 осіб, з яких 34 працюють чи працювали в геопарку [24]. Навесні 2007 р. для 24 осіб з цього ж регіону було організовано тримісячні курси *“Технології збереження і консервації скам'янілостей”* у співпраці з геопарком Бергстрабе-Оденвальд, які передбачали 240 годин занять у геопарку на острові Лесбос та

у геопарку Бергстрабе-Оденвальд (Німеччина) [18, 24, 26].

Популяризаційна діяльність: ЄМГ підготувала низку популяризаційних інструментів у кожному з геопарків. Серед них [18, 19]:

- Інтернет-сторінка ЄМГ: за адресою www.europeangeoparks.org є адреси всіх геопарків мережі. Сторінкою керує Координаційний комітет ЄМГ;
- журнал ЄМГ: виходить раз у рік і публікує статті щодо діяльності мережі, геотуризму та діяльності щодо охорони, збереження геологічних об'єктів та освіти. Крім того, тут публікують описи геопарків. Уже видано п'ять щорічників тиражем 20 000 примірників кожен;
- інформаційні пункти ЄМГ розташовані в усіх геопарках-членах мережі. Вони інформують про діяльність ЄМГ загалом і кожного з геопарків зокрема в галузі охорони геологічної спадщини, про геотуристичні атракції, освітню діяльність, геотуристичні програми і продукти, пропонувані окремими геопарками;
- публікації: інформаційні і рекламні матеріали – буклети, плакати, афіші, календарі, листівки, які публікують багатьма мовами, пропагуючи діяльність геопарку і всієї Мережі.

Членство у Європейській мережі геопарків. Організатори території, що має намір стати членом ЄМГ або хоче проконсультуватися з приводу охорони геологічної спадщини чи оцінки своєї діяльності у сфері геотуризму, можуть консультуватися безпосередньо з Координаційним комітетом ЄМГ [18, 19]. Заявку на вступ до Мережі надсилають до Координаційного комітету; вона має містити підготовлене згідно зі стандартами ЄМГ досьє, складене і подане організацією, яка управляє територією потенційного геопарку.

Заявка має бути змістовна і вичерпна, написана двома мовами: англійською та національною і не може перевищувати обсягу 30 сторінок разом з додатками. Заявник може попросити про допомогу експертів ЄМГ, наприклад, в удосконаленні пропонованих стратегій розвитку геотуризму. Зокрема, заявка повинна містити вичерпну інформацію за такими розділами [19]: розташування території; опис наукової цінності; обґрунтування відкриття тут європейського геопарку; загальна економічна ситуація території; впровадження політики зрівноваженого розвитку та значення геотуризму у контексті цієї політики; офіційну заявку, підписану представниками відповідних органів влади.

Щоб підтримати високий рівень діяльності і пропонованих відвідувачам послуг, членство в ЄМГ триває лише чотири роки, а продовжують його лише після завершення чергової процедури оцінки [18]. Парк відвідують два експерти, визначені Координаційним комітетом і ЮНЕСКО, з інших країн, ніж та, де розміщений інспектований геопарк. Експертами можуть бути члени Координаційного комітету, які пропрацювали в ньому понад три роки. Процедура оцінки охоплює дослідження просування геопарку в охороні і промоції геологічної спадщини на своїй території. Крім того, оцінюють активність геопарку в роботах ЄМГ, тобто участь у зустрічах, спільних проектах (наприклад, у Європейському тижні геопарків), готовність впровадження нових ініціатив тощо. Після завершення процедури її результати обговорюють на засіданні Координаційного комітету, де не беруть участі представники оцінюваного геопарку. Комітет може ухвалити одну з трьох постанов, тобто визнати [18, 19, 20]:

- “Зелену картку”, яка означає продовження членства в ЄМГ на наступні чотири роки, а отже, що геопарк брав активну участь у роботі мережі і значно просунувся в оцінюваних елементах діяльності;
- “Жовту картку”, яка означає, що результатів, досягнутих геопарком, недостатньо для отримання “Зеленої картки”. Геопарк отримує продовження членства у ЄМГ на коротший термін (наприклад, на рік чи два), визначений Координаційним комітетом, після завершення якого настає повторна оцінка діяльності;
- “Червону картку”, коли геопарк не виявляв активності і не просунувся в реалізації діяльності і філософії ЄМГ. Це означає втрату членства в ЄМГ, а одночасно й у Всесвітній мережі геопарків (ВМГ). Геопарк, який втратив членство в ЄМГ, може знову намагатися вступити до мережі на описаних вище умовах.

Уважають, що процеси оцінки і поновлення членства в ЄМГ надзвичайно впливають на якість діяльності і заохочують геопарки удосконалювати інфраструктуру та рівень надаваних послуг.

Європейська мережа геопарків створена за підтримки Європейського Союзу. Міжнародну співпрацю сільських території (у тому числі й тих, де розташовані геопарки) підтримували програмами ЄС (INTERREG та LEADER). У 2000-2006 рр. ЄМГ подавала заявки на підтримку різних проектів з фондів INTERREG III та LEADER+. У проекті “Європейські геопарки: інструменти для

розвитку геотуризму в Європі”, фінансованому програмою INTERREG III C South, брало участь дев’ять геопарків [18, 19]. Головними цілями проекту були: зміцнення співпраці між геопарками у створенні і застосуванні стратегії розвитку геотуризму на європейському рівні; запровадження спільних високих стандартів якості діяльності і надаваних послуг; пропонування туристичних продуктів високої якості, тісно пов’язаних з іншими галузями місцевої економіки; перетворення ЄМГ у постійну європейську структуру, члени якої представляли б інтереси геологічної спадщини у країнах ЄС; підвищення значення охорони геологічної спадщини у громадській свідомості; підвищення якості пропонованих туристам послуг.

У проекті “Геопарки: ідеальне місце для альтернативного туризму й освітньої діяльності в сільських місцевостях Європи”, фінансованому програмою LEADER+, взяло участь вісім партнерів [18, 19]. Мета проекту – популяризація (промоція) геопарків як ідеальних освітніх осередків і місць організації імпрез на свіжому повітрі.

Висновки. Створення таких високорангових геоохоронних установ як геопарки потребує детального опрацювання, розробки поетапного плану їхнього функціонування та вжиття низки організаційних, освітніх, інженерно-технічних заходів. Щоб створити успішний геопарк, треба правильно обрати об’єкт, отримати підтримку (у тому числі й фінансову) від держави на всіх етапах створення, заручитися підтримкою місцевого населення та приватного бізнесу. Для успіху парку важливе значення мають не лише об’єкти геоспадщини, а й естетично привабливі ландшафти, рівень умов для відпочинку і задоволення професійних геологічних інтересів, історико-культурні об’єкти, добре розвинута інфраструктура, розрахована на різні групи відвідувачів, широка інформаційна кампанія та багато іншого.

Геопарки створюють перспективи для охорони регіональних цінностей геологічної спадщини у поєднанні з ландшафтом і популяризації їхнього значення. Одночасно вони дають ліпші можливості для розвитку геотуризму та геоосвіти, ніж усі інші види природоохоронних установ. Парки можуть бути як осередками, які відіграють суттєву роль у популяризації знань і освіти в галузі наук про Землю для суспільства загалом, так і центрами діяльності та реалізації проектів, спрямованих на потреби як геоохорони зокрема, так і охорони природи загалом; також вони потрібні для збереження історико-культурних цінностей та сталого розвитку природоохоронних територій.

Важливе значення у формуванні та розвитку європейських геопарків має Європейська мережа. Головними завданнями цієї структури є розвиток міжнародної співпраці й обміну досвідом у всіх сферах діяльності геопарків: вивченні, охороні та популяризації об’єктів геоспадщини й інших природних та історико-культурних цінностей, розвитку геоосвіти та геотуризму, підтримці сталого (зрівноваженого) розвитку регіонів.

Література:

1. Зінько Ю.В., Гнатюк Р.М., Благодир С.Ф. Проблематика створення геопарків в Українських Карпатах // Проблеми геоморфології і палеогеографії Українських Карпат і прилеглих територій. Львів: ВЦ ЛНУ ім. І. Франка, 2006. С. 274–281.
2. Зінько Ю., Шевчук О. Передумови створення геопарку «Українські Товтри» // Охорона і менеджмент об’єктів неживої природи на заповідних територіях: Матеріали міжнар. наук.-практ. конф. Гримайлів–Тернопіль: Джура, 2008. С. 94–99.
3. Зінько Ю., Шевчук Окс. Природоохоронні геоморфологічні об’єкти у структурі геотуризму Західної України // Вісн. Львів. ун-ту. Сер. геогр. 2008. Вип. 35. С. 94–103.
4. Зінько Ю.В., Шевчук О.М. Передумови створення геопарку «Дністровський каньйон» // Дністровський каньйон – унікальна територія туризму: Матеріали міжнар. наук.-практ. конф. Тернопіль: Підручники і посібники, 2009. С. 7–12.
5. Зінько Ю.В., Кравчук Я.С., Шевчук О.М. Науково-практичні й освітні аспекти геотуризму. – Фізична географія та геоморфологія. К.: ВГЛ «Обрій», 2009. С. 127–139.
6. Каплун І.Г., Чеболда І.Ю. Геопарк як модель збереження та оптимального природокористування Подільських Товтр // Охорона і менеджмент об’єктів неживої природи на заповідних територіях: Матеріали міжнар. наук.-практ. конф. Гримайлів–Тернопіль: Джура, 2008. С. 121–126.
7. Alexandrowicz Z. Geopark – nature protection category aiding the promotion of geotourism (Polish perspective) // GeoTurystyka. 2006. N 2 (5). S. 3–12
8. Alexandrowicz Z. Geoparki – nowe wyzwanie dla ochrony dziedzictwa geologicznego // [Przeg. Geologiczny](#). T. 54. N 1. Warszawa, 2006. S. 36–41.
9. Geotourism / Ed. by Dowling Ross K. and Newsome David. Elsevier Ltd., 2006. 260 s.
10. Gray M. Geodiversity: valuing and conserving abiotic nature. John Wiley & Sons, Ltd., 2004. 434 p.
11. Hose T.A. European “Geotourism” – geological international and geoconservation promotion for tourists / Baretino D. i in. (red.). Geological Heritage: Its Conservation and Management. Instituto Tecnológico GeoMinero de España. Madrid, 2000. P. 127–146.
12. Kozina K. Formy rzeźby spotkane w europejskich geoparkach / Landform Analysis. – Vol. 9. – 2008. – p. 293-296
13. Manyk V. Potential objects for creation of a network national geoparks in Ukraine // Volume of abstracts: ProGEO Symposium “Safeguarding our Geological Heritage”. Kyiv, Kamianets-Podil’sky, 2006. P. 30-32.

Заповідне, рекреаційне природокористування та моніторинг навколишнього середовища Наукові записки. №1. 2010.

14. *Migoń P., Pijet-Migoń E.* Czeski Raj – nowy europejski geopark // *GeoTurystyka*. 2006. N 4 (7). S. 21–32.
15. *Miśkiewicz K.* Geoturystyka, geochrona i edukacja geologiczna w tematach XXXII Międzynarodowego Kongresu Geologicznego (Florence 20-28 sierpnia 2004 r.) // *GeoTurystyka*. 2005. T. 2. N 1 (2). S. 57–62.
16. Operational Guideline for National Geoparks seeking UNESCO's assistance. UNESCO, 2004. Paris, 14 pp.
17. UNESCO Geoparks Programme – a new initiative to promote a global network of geoparks safeguarding and developing selected areas having significant geological features // Hundred and fifty-sixth Session. United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization: Executive Board. Paris, 1999. S. 1–4.
18. *Zouros Nickolas C.* European Geoparks Network: transnational collaboration on Earth heritage protection, geotourism and local development // *Geoturystyka*. 2008. N 1 (12). P. 3–22.
19. www.europeangeoparks.org – European Geopark Network
20. www.unesco.org/science/earthsciences/geoparks/geoparks.htm – Geoparks
21. <http://www.unesco.pl/nauka/neste/3/article/28/trzecia-miedzynarodowa-konferencja-nt-geoparkow/> - Trzecia Międzynarodowa Konferencja nt. Geoparków
22. <http://www.rosnedra.com/article/841.html> - Карпузов А.Ф., Семилеткин С.А. "Геологические парки в России: мифы и реальность"
23. <http://www.resgeol04.org/> - Reserve Géologique de Haute Provence – France
24. <http://www.petrifiedforest.gr/> - Petrified Forest of Lesvos – Greece
25. <http://www.parcodellemadonie.it> - Madonie Natural Park – Italy
26. <http://www.geopark-vulkaneifel.de/> - Vulkaneifel European Geopark – Germany

Резюме:

Шевчук О., ЕВРОПЕЙСКИЕ ГОПАРКИ: СОХРАНЕНИЯ ГЕОНАСЛЕДИЯ И РАЗВИТИЕ ГЕОТУРИЗМА.

Проанализирован мировой опыт создания и функционирования геопарков, выделены главные направления их деятельности – сохранение геонаследия, а также других компонентов природы и историко-культурного наследия некоторых территорий; образование в сфере наук о Земле; популяризация объектов геонаследия; обеспечение устойчивого развития регионов. Рассмотрено историю создания и функционирования Европейской сети геопарков, их значение для охраны и популяризации геонаследия, а также устойчивого развития природоохраненных территорий.

Ключевые слова: геопарк, геонаследие, устойчивое развитие, геотуризм, геообразование, Европейская сеть геопарков.

Summary:

Shevchuk O. EUROPEAN GEOPARKS: THE CONSERVATION GEOLOGICAL HERITAGE AND DEVELOPING GEOTOURISM

The paper analyses the world practice of establishing and operating geoparks; it describes the major trends of geoparks activity; namely, the preservation of geological heritage and other components of natural, historical and cultural heritage of certain territories, education in the field of Earth sciences, promotion of geological heritage objects, and the provision of sustainable development of the regions. The paper also considers the history of the establishment and operation of European geopark networks, their role in the protection and promotion of geological heritage as well as in the sustainable development of nature protected territories.

Key words: geopark, geological heritage, sustainable development, geotourism, geoeducation, European Geopark Network.

Надійшла 28.03.2010р.

УДК 574:911.2

Світлана НОВИЦЬКА

ПЕРСПЕКТИВА СТВОРЕННЯ РЕГІОНАЛЬНОГО ЛАНДШАФТНОГО ПАРКУ “БЕРЕЖАНСЬКЕ ОПІЛЛЯ”

В статті охарактеризовано геоморфологічні, кліматичні і гідрологічні особливості території, описано специфіку рослинності і тваринного світу, проаналізовано історичні передумови розвитку регіонального ландшафтного парку “Бережанське Опілля”. Також оцінено транспортну доступність території РЛП, проаналізовано рекреаційну привабливість перспективного РЛП і, на основі цього, проведено функціональне зонування території парку.

Ключові слова: регіональний ландшафтний парк, природоохоронні функції, рекреаційні функції, функціональне зонування, культурно-історичні об’єкти, заповідні об’єкти.

Актуальність дослідження. В зв’язку з процесами урбанізації, значним забрудненням середовища дедалі більше зростає потреба людей в якісних рекреаційних послугах, яку можуть задовільнити такі багатофункціональні природно-заповідні об’єкти як регіональні ландшафтні парки (далі - РЛП). Створення РЛП сприятиме ландшафтно-екологічній оптимізації території регіону і